

Soveltavan liikunnan kansallisen koulutus- ja tutkimustyöryhmän lausunto hallituksen esityksestä vammaispalvelulain uudistamiseksi

Soveltavan liikunnan kansallinen koulutus- ja tutkimustyöryhmä kiittää Sosiaali- ja terveysministeriötä mahdollisuudesta antaa lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi uudeksi vammaispalvelulaiksi. Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimusryhmä on alan asiantuntijoiden verkosto, joka pyrkii toiminnallaan edistämään soveltavan liikunnan koulutusta ja tutkimusta Suomessa.

Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimustyöryhmä painottaa lausunnossaan, että hallituksen esityksessä uudeksi vammaispalvelulaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi ei ole kokonaisuudessaan huomioitu riittävästi **vammaisten henkilöiden omatoimiseen tai ohjattuun fyysiseen aktiivisuuteen** kannustavia ja tukevia elementtejä. Nostamme lausunnossamme esiin, että vammaispalvelulain kokonaisuudistuksessa tulee huomioida itsenäisen toimintakyvyn edistäminen liikunnan avulla läpileikkaavasti.

Fyysinen aktiivisuus ja liikunta on nähtävä vammaisten henkilöiden perusoikeutena ja sille on järjestettävä tarvittavat tukitoimet. Fyysinen aktiivisuus on yhteiskunnallisesti tärkeää, se edistää laajasti vammaisten hyvinvointia ja terveyttä sekä tukee osallisuutta. Tarkemmat tutkittuun tietoon pohjautuvat perustelut löytyvät lausunnon lopusta.

Tässä lausunnossa vammaispalvelulakia tarkastellaan liikunnan, aktiivisen harrastamisen, terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen näkökulmista. Esitämme muutoksia vammaispalvelulaissa seuraaviin pykäliin: 2§. Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön, 4§ Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma, ja 5§ Päätöksenteko ja palveluiden toteuttaminen, 7§ Valmennus ja 8§ Valmennuksen toteuttaminen, 9§ Henkilökohtainen apu, 12§ Erityinen tuki ja 13§ Erityisen tuen toteuttaminen, 21§ Liikkumisen tuki, 22§ Liikkumisen tuen toteuttamistavat ja 23§ Liikkumisen tuen määrä, sekä 25§ Taloudellinen tukeminen. Lausunnossamme yhdyimme samalla Valtion liikuntaneuvoston lausuntoon laista.

1. Vammaisten fyysinen aktiivisuus ja liikunnan harrastaminen vapaa-ajalla kuuluvat vammaispalvelulain piiriin. Vammaisten fyysisen aktiivisuuden ja liikunnan edistämisessä on olennaista yhteensovittaa terveydenhuolto- ja vammaispalvelulait.

Koskee pykälää 2§. Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön.

- Vammaisten fyysisen aktiivisuuden tarve harrastaa liikuntaa vapaa-ajallaan ei kuulu terveydenhuoltolain piiriin. Sen sijaan vapaa-ajan harrastamisen tukitoimet ovat kirjattuna vammaispalvelulakiin. Terveydenhuoltolain ja vammaispalvelulain yhteensovittaminen vammaisten fyysisen aktiivisuuden ja liikunnan tukitoimien osalta olisi selvitettävä ja sovitettava yhteen. Sekä terveydenhuoltolakia että vammaispalvelulakia tulisi kumpaakin tarkastella vammaisten fyysisen aktiivisuuden edistämisen näkökulmasta, tunnistaa mahdolliset katvealueet ja kirjata vammaispalvelulakiin tarvittavat liikuntaa ja harrastamista lisäävät tukitoimet. Tämä koskee esimerkiksi tilanteita, joissa ei selkeästi pystytä määrittelemään onko kyseessä lääkinnällisen kuntoutuksen vai vammaispalvelulain nojalla tuettava käytäntö, kuten osa apuvälineistä.

2. Fyysisen aktiivisuuden tukeminen ja liikunnan harrastustoiminta tulee sisällyttää palvelutarpeen arviointiin.

Koskee pykälää 4§ Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma, ja 5§ Päätöksenteko ja palveluiden toteuttaminen.

- Palvelutarpeen yksilöllisen arvioinnin osa-alueeksi tulee lisätä fyysinen aktiivisuus, harrastaminen, kulttuuri ja yhteiskunnallinen osallistuminen omaksi osioksi palvelutarpeenarvioinnin prosessiin. Asiakas saa itse valita, mitä kyseisen otsikon alla olevista asioista käsitellään. Tällä tavoin edistetään YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista artiklan 30.5§ toteutumista. Palvelutarpeen arvioinnin pohjalta taloudellista tukea voitaisiin antaa vammaisten fyysisen aktiivisuuden ja liikunnan sekä muun vapaa-ajan harrastamisen ja osallisuuden edistämiseksi (esim. harrastustoiminnan aloittaminen).

3. Liikuntaneuvonta ja -ohjaus tulee lisätä valmennuksen sisältöihin.

Koskee pykälää 7§ Valmennus ja 8§ Valmennuksen toteuttaminen.

- Valmennus on tavoitteellinen ja määräaikainen palvelu, jonka tarkoituksena on vahvistaa vammaisen henkilön itsenäisessä elämässä tarvitsemia taitoja, sekä perheen valmiuksia tukea vammaista henkilöä erilaisissa elämäntilanteissa. Valmennuksen sisältöihin tulisi sisällyttää liikuntaneuvonta ja -ohjaus osana elämäntapavalmennusta, joiden avulla edistetään ja ylläpidetään henkilön terveyttä, hyvinvointia ja itsenäistä toimintakykyä. Fyysisellä aktiivisuudella on positiivisia vaikutuksia henkilön toimintakyvyn ylläpitämiseen, joka toisaalta edistää osallisuutta sekä työkykyä.

4. Henkilökohtainen apu antaa edellytyksiä vammaisten vapaa-ajantoiminnalle mukaan lukien harrastustoiminta.

Koskee pykälää 9§ Henkilökohtainen apu.

- Vammaisella henkilöllä on oikeus saada henkilökohtaista apua päivittäisissä toimissa, työssä ja opiskelussa sen verran kuin hän välttämättä tarvitsee. Lisäksi vammaisella henkilöllä on oikeus saada henkilökohtaista apua vuorovaikutukseen, vapaa-ajan toimintoihin tai yhteiskunnalliseen osallistumiseen vähintään 30 tuntia kuukaudessa, jollei pienempi tuntimäärä riitä turvaamaan henkilön välttämätöntä avuntarvetta. Henkilökohtaista apua olisi tärkeä saada lisäksi vähintään saman verran eli 30 tuntia kuukaudessa myös vammaisten vapaa-aikatoimintaan mukaan lukien harrastustoiminta. Tällä tavalla tuetaan itsenäistä toimintakykyä sekä osallisuutta.

Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimustyöryhmä huomauttaa, että lakia ei pidä tulkita siten, että kirjaus "vähintään 30 tuntia kuukaudessa" tarkoittaa henkilökohtaisen avun maksimimäärää. Sen sijaan avun tarve tulee arvioida yksilöllisesti ja apua on mahdollista myöntää yli 30 tuntia kuukaudessa.

5. Erityiseen tukeen on lisättävä liikuntaneuvonta ja -ohjaus.

Koskee pykälää 12§ Erityinen tuki ja 13§ Erityisen tuen toteuttaminen.

- Erityinen tuki on palvelukokonaisuus, jonka tarkoituksena on tukea vammaisen henkilön vuorovaikutusta, osallisuutta ja omia valintoja sekä antaa moniammatillista tukea vaativissa tilanteissa. Erityinen tuki on tarkoitettu tilanteisiin, joissa vammaisen henkilön yksilöllistä tukea ei ole mahdollista toteuttaa muilla tämän tai muun lain mukaisilla palveluilla.

Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimustyöryhmä suosittelee, että lain perusteella järjestettävän erityisen tuen kokonaisuuteen lisätään liikuntaneuvonta ja -ohjaus esimerkiksi osana elintapaohjausta.

Lisäksi työryhmä suosittelee pohtimaan vaihtoehtoja ilmausta sanalle "erityinen" puhuttaessa tuesta. Tämä sekoittuu helposti opetuksessa käytettyyn kolmiportaisen tuen malliin ja toisaalta kuulostaa vammaista henkilöä toiseuttavalta. Vaihtoehtoinen ilmaisu voisi olla tai "täydentävä tuki".

6. Aktiivisen liikkumisen apuvälineet on lisättävä liikkumisen tukeen.

Koskee pykälää 21§ Liikkumisen tuki, 22§ Liikkumisen tuen toteuttamistavat ja 23§ Liikkumisen tuen määrä.

- Vammaisella henkilöllä on oikeus saada välttämättä tarvitsemansa kohtuullinen liikkumisen tuki, jos hänellä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän pysty itsenäisesti käyttämään julkista liikennettä ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia. Liikkumisen tukea on järjestettävä työ- ja opiskelu- ja vapaa-ajan matkoihin sekä työllistymistä edistävän toiminnan, työ- ja päivätoiminnan sekä muun tavanomaisen elämän matkoihin. Liikkumisen tukea on lisäksi järjestettävä tarvittaessa valmennuksen, erityisen tuen ja lyhytaikaisen huolenpidon matkoihin.

Liikkumisen tuen tavoissa mainitaan 5) myöntämällä auton tai **muun kulkuneuvon** hankintaan taloudellista tukea; 6) **muulla soveltuvalla tavalla**. Liikkumisen tukemisen tavaksi olisi suositeltava laskea myös aktiiviset kulkuvälineet, kuten liikkumista helpottava apuväline (esim. nojapyörä). Asiakkaan olisi mahdollista vaihtoehtoisesti valita halutessaan aktiivisen liikkumisen kulkuväline. Kokonaistaloudellisesti aktiiviset kulkuvälineet ovat myös edullisia vaihtoehtoja.

Jos henkilö tekee kuljetuspalveluiden osalta omatoimista liikkumista tukevan valinnan, sen ei kuitenkaan pitäisi poissulkea muita liikkumisen tuen mahdollisuuksia. Tässä pystyttävä joustamaan. Päätöksessä on otettava huomioon ympäristön vaikutukset liikkumiseen (esim. talviolosuhteet) sekä toimintakyvyn vaihtelu.

7. Kuljetuspalvelut luovat edellytyksiä vammaisten vapaa-ajantoiminnalle mukaan lukien harrastustoiminta.

Koskee pykälää 23§ Liikkumisen tuen määrä.

- Vammaisella henkilöllä on oikeus saada liikkumisen tukea työ- ja opiskelumatkoihin sekä työllistymistä edistävän toiminnan, työ- ja päivätoiminnan, valmennuksen, erityisen tuen ja lyhytaikaisen huolenpidon matkoihin välttämättä tarvitsemansa määrä. Muun tavanomaisen elämän matkoihin on oikeus saada liikkumisen tukea vähintään 18 yhdensuuntaista matkaa

kuukaudessa, ellei tätä pienempi määrä riitä turvaamaan välttämätöntä liikkumista. Palvelusuunnitelma tulee tehdä aina yksilöllisen tarpeenarvioinnin mukaan.

Vapaa-ajan matkojen riittävyys on vammaisen henkilön fyysiseen aktiivisuuteen ja liikunnan harrastamiseen olennaisesti vaikuttava tekijä. Lain kirjaus on vaikea tulkita ja on helposti tulkittavissa vammaiselle henkilölle epäedullisella tavalla. Vaikka lain mukaan vammaisella henkilöllä on oikeus vähintään 18 yhdensuuntaiseen asiointi- ja vapaa-ajan matkaan kuukaudessa, säännöstä ei tulisi tulkita sillä tavoin, että vammaisen henkilön subjektiivinen oikeus olisi kuukaudessa enintään 18 matkaa. Tarvittaessa vapaa-ajan matkoja voidaan myöntää enemmän. Lain kirjausta tulisi muuttaa selkeämmäksi.

8. Taloudellinen tukeminen

Esitys koskee pykälää 25§ Taloudellinen tukeminen, kohtaa 4) vapaa-ajantoiminnot.

- Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimustyöryhmä pitää taloudellisen tukemisen kirjausta riittämättömänä. Kirjaus ei tosiasiallisesti mahdollista vammaisen yhdenvertaista osallistumista tai auta henkilön mahdollisuuksia saada fyysistä aktiivisuutta ja liikuntaa edistäviä harrastusvälineitä. Määrärahat eivät yleensä riitä kattamaan kustannuksia, sillä apuvälineet ovat liian kalliita.

Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimustyöryhmä ehdottaa kirjauksen muuttamista: *"Hyvinvointialue korvaa asiakaspalvelusuunnitelmaan kirjattujen hyvinvointia ja terveyttä, fyysistä aktiivisuutta, ja harrastamista edistävät apuvälineet. Asiakkaan omavastuuosuudeksi määritellään enintään 50 %, ja omavastuu voi olla korkeintaan 2000 €. Apuvälineen käyttöikä arvioidaan, määritellään ja kirjataan asiakkaan palvelusuunnitelmaan. Hyvinvointialue voi lisäksi korvata kokonaisuudessaan liikunta- ja harrastustoiminnan apuvälineen hankkimisesta johtuvat kohtuulliset kustannukset etenkin nuorilla ja ensimmäisen liikunta- ja harrastusvälineen osalta."*

Tutkittuun tietoon perustuvat lähtökohdat lausunnolle:

Suomessa on noin 500 000 eri tavoin toimintarajoitteista ihmistä, joille fyysinen aktiivisuus, liikkuminen ja liikunta on tärkeää itsenäisen fyysisen toimintakyvyn edistämiseksi ja ylläpitämiseksi. Samalla fyysinen aktiivisuus on merkittävää työkykyisyyden, henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin sekä elämänlaadun kannalta (Pyykönen & Rikala 2018, Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021). Tutkimusten mukaan toimintarajoitteiset henkilöt eivät liiku terveytensä kannalta riittävästi (Pyykönen & Rikala 2018, Kokko, Hämylä, & Martin 2021, Saari 2021, Tulokortti 2022). Tilanne koskee toimintarajoitteisia henkilöitä kaikissa ikäluokissa.

WHO:n (2020) fyysisen aktiivisuuden suosituksissa vammaisille henkilöille suositellaan samaa määrää fyysistä aktiivisuutta ja paikallaanolon välttämistä kuin muulle väestölle. Tämä tarkoittaa liikkumisen mahdollistamista joka päivä. Suurimmat liikunnan harrastuksiin tai arkiliikkumiseen liittyvät osallistumisen esteet ovat vaikeudet saada liikunnan apuvälineitä, henkilökohtaista apua ja kuljetuspalveluita.

Tutkimusten perusteella on todettu, että liikkumisen apuvälineet edistävät vammaisten lasten ja aikuisten yhdenvertaisuutta ja ovat usein osallistumisen ja toimijuuden edellytys ja edistäjä. Soveltuvilla apuvälineillä

on yhteyksiä myös yhteisön toimintaan osallistumiseen, jolla on havaittu olevan positiivinen yhteys elämänlaatuun. Lisäksi yhteisön toimintaan osallistumisen on osoitettu olevan yhteydessä motivaation, pätevyyden ja minäpystyvyyden kokemuksiin, joilla kaikilla on puolestaan myönteisiä vaikutuksia yksilön hyvinvointiin (Baum 2011). Pelkkä apuväline ei kuitenkaan riitä, vaan liikkumisen mahdollistaminen vaatii laajoja poikkihallinnollisia toimenpiteitä ja yhteistyötä. Ensiarvoisen tärkeää ovat myös liikkujan ohjaaminen, rohkaisu, motivointi ja tukeminen asiantuntijoiden toimesta (Martin-Ginis ym., 2016).

Liikuntalain (2015) mukaisesti vammaisten ihmisten oikeudet liikuntaan ja urheiluun ovat yhdenvertaisia muiden kansalaisten kanssa. Tämä pitää sisällään valtavirtaistamisen periaatteen sekä myös kohdennetut toimenpiteet. Valtavirtaistamisella tarkoitetaan, että kaikissa toiminnot suunnitellaan siten, että vammaisten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta edistetään kaikilla tasoilla ja kaikissa vaiheissa. YK:n vammaisten oikeuksien ratifiointi pykälä 30§ (2016) velvoittaa julkisia toimijoita varmistamaan vammaisten henkilöiden oikeuden osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa kulttuurielämään ja toteuttamaan kaikki asianmukaiset toimet. Kyse on haavoittuvassa asemassa olevista ihmisistä, joiden kohdalla pienilläkin lainsäädäntömuutoksilla voi olla todella iso merkitys arjen liikkumiseen ja liikuntaan sekä arjen sujumiseen.

Fyysisen aktiivisuuden moninaisten positiivisten vaikutusten ihmisten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämisen kannalta, olisi tärkeää, että myös vammaispalvelulaisissa tuettaisiin taloudellisesti kattavammin toimintarajoitteisten omatoimisen ja ohjatun liikunnan harrastamista sekä osallistumista muihin mielekkäisiin vapaa-ajan toimintoihin.

Soveltavan liikunnan kansallinen koulutus- ja tutkimustyöryhmä:

Soveltavan liikunnan koulutus- ja tutkimustyöryhmä on kansallinen soveltavan liikunnan koulutusta ja tutkimusta koordinoiva elin ja se koostuu laajasti alan asiantuntijoista. Työryhmää koordinoi Liikuntatieteellinen Seura (LTS) ja työryhmä toimii yhteistyössä valtion liikuntaneuvoston (VLN) yhdenvertaisuus, tasa-arvo- ja kestävä kehityksen jaoston kanssa. Työryhmän yleisenä tavoitteena on soveltavan liikunnan tutkimuksen edistäminen, tiedon kokoaminen ja levittäminen sekä alan tutkijoiden ja oppilaitosten yhteistyön kehittäminen.

Työryhmän jäsenet 2020–2023:

- erityisasiantuntija **Toni Piispanen**, Valtion liikuntaneuvosto, OKM, työryhmän puheenjohtaja
- tutkija **Piritta Asunta**, Jyväskylän Ammattikorkeakoulu JAMK
- johtaja **Katja Borodulin**, Ikäinstituutti
- liikunnanopettaja, soveltavan liikunnan asiantuntija **Erwin Borremans**, Ammattiopisto Live
- apulaisprofessori, **Hisayo Katsui**, Helsingin yliopisto
- erikoistutkija **Kaisu Mononen**, Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus
- liikunnanopettaja, soveltavan liikunnan asiantuntija **Virpi Remahl**, Liikuntakeskus Pajulahti
- emeritusprofessori **Pauli Rintala**, Jyväskylän yliopisto
- tutkimuspäällikkö **Aija Saari**, Suomen Paralympiakomitea
- liikuntatieteiden erityisasiantuntija **Vilja Sipilä**, Liikuntatieteellinen Seura ry, työryhmän sihteeri

Lähteet:

- Baum, C.M. (2011). Fulfilling the Promise: Supporting Participation in Daily Life. The John Stanley Coulter Memorial lecture. Arch Phys Med Rehabil: Vol 92, 199–175.
- Kokko, S., Hämylä, R., & Martin, L. (toim.) (2021). Nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2020. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2021:1
- Liikuntalaki 390/2015. www.finlex.fi
- Martin-Ginis, K.A., M,a J.K., Latimer-Cheung, A.E. & Rimmer, J.H. (2016). A systematic review of review articles addressing factors related to physical activity participation among children and adults with physical disabilities, Health Psychology Review, 10:4, 478-494, DOI: [10.1080/17437199.2016.1198240](https://doi.org/10.1080/17437199.2016.1198240)
- Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:49. Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2020.
- Pyykkönen, T. & Rikala, S. (2018). Valtio soveltavan liikunnan ja vammaisurheilun edistäjänä. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2018:2.
- Saari, A. (toim.) (2021). Liikuttaako? Toimintarajoitteisille henkilöille suunnatun Liikkujakyselyn ja Seura-kyselyn raportti. Suomen Paralympiakomitea.
- Tulokortti 2022. Lasten ja nuorten liikunta Suomessa. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 401. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- WHO (2020). Guidelines on physical activity and sedentary behaviour.
- Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. www.finlex.fi